

М. В. Корнієнко, доктор юридичних наук, професор
проректор Одеського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПОРНОГРАФІЇ

Наукова стаття присвячена дослідженню окремих аспектів методики розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії.

Методика розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії, визначає перелік обставин які підлягають доказуванню та обумовлюють специфіку організації етапів розслідування даних видів злочинів. Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів має відповідні етапи – початковий та подальший етап розслідування. На початковому етапі розслідування визначаються типові слідчі ситуації, до яких відносяться: має місце злочин пов'язаний із розповсюдженням порнографічних предметів; злочинна подія має ознаки не тільки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але й ознаки інших злочинів; злочинна подія не має ознаки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але має ознаки інших злочинів; подія не має ознак злочину.

Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів повинно бути спрямовано на вирішення основних завдань. Для досягнення яких слідчий здійснює розумові операції щодо планування розслідування, розробки версій, аналізу інформації, організує і проводить гласні та негласні слідчі дії.

Важливою складовою методики розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії, виступають тактичні особливості проведення окремих типових слідчих дій, таких як: тактика проведення огляду, тактика проведення допиту, тактика проведення обшуку, призначення і проведення судових експертиз. Дослідження доказової інформації в даній категорії справ може проводитися в органах судової експертизи, спеціалізованих підрозділах слідчих органів, науково-дослідних установах, спеціалізованих приватних компаніях, відповідних дослідницьких центрах тощо.

В статті обгрунтовано необхідність залучення органів судової експертизи, спеціалізованих підрозділів слідчих органів, науково-дослідних установ, спеціалізованих приватних компаній, відповідних дослідницьких центрів для дослідження доказової інформації при розслідуванні даної категорії справ. Окремо досліджено аспекти розслідування розповсюдження порнографії через мережу Internet.

Ключеві слова: методика розслідування, злочини, які пов'язані із розповсюдження порнографії, типові слідчі дії, тактика слідчих дій.

M. V. Korniienko. Certain aspects of the methodology of investigating crimes related to the distribution of pornography

The scientific article is devoted to the study of certain aspects of the methodology of the investigation of crimes related to the distribution of pornography.

The methodology of the investigation of crimes related to the distribution of pornography determines the list of circumstances that must be proven and determine the specifics of the organization of the stages of the investigation of these types of crimes. The investigation of crimes related to the distribution of pornographic objects has appropriate stages - the initial and subsequent stages of the investigation. At the initial stage of the investigation, typical investigative situations are defined, which include: a crime related to the distribution of pornographic objects has taken place; the criminal event has signs not only of a crime related to the distribution of pornographic objects, but also signs of other crimes; the criminal event does not have signs of a crime related to the distribution of pornographic objects but has signs of other crimes; the event does not have signs of a crime.

The investigation of crimes related to the distribution of pornographic objects should be aimed at solving the main tasks. To achieve these, the investigator performs mental operations related to planning the investigation, developing versions, analyzing information, organizes and conducts overt and undercover investigative actions.

An important component of the methodology of investigating crimes related to the distribution of pornography is the tactical features of conducting certain typical investigative actions, such as: inspection tactics, interrogation tactics, search tactics, appointment and conduct of forensic examinations. Research of evidentiary information in this category of cases can be carried out in forensic bodies, specialized units of investigative bodies, research institutions, specialized private companies, relevant research centers, etc.

The article substantiates the need to involve forensic examination bodies, specialized divisions of investigative bodies, scientific research institutions, specialized private companies, relevant research centers for the study of evidentiary information in the investigation of this category of cases. Aspects of the investigation of the distribution of pornography through the Internet were separately investigated.

Key words: investigation method, crimes related to the distribution of pornography, typical investigative actions, investigative tactics.

Постановка наукової проблеми. Сучасний стан розвитку українського суспільства ґрунтується на свободі вираження особистих поглядів та відсутності цензури, що окрім розвитку підвалин громадянського можезумовлювати об'єктивні умови причини розповсюдження інформації про статеве життя в засобах масової інформації, книгах, кінофільмах, інтернет-ресурсах тощо. Форма вираження і зміст такої інформації не повинні порушувати честі та гідність людини, основні принципи суспільної моралі, впливати на свідомість людини в ракурсі спотвореного сприйняття сексуальних відносин, особливо якщо така інформація спрямована на неповнолітніх споживачів чи створена за їх участю. У випадку порушення даних засад розповсюдження інформації про статеве життя може носити ознаки кримінального правопорушення передбаченого ст. 301 Кримінального кодексу України – «ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні» [1].

Розкриття та розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії частково досліджувалася науковцями в галузі кримінального процесу, кримінального процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології та ін. Проте, сучасний розвиток комп'ютерних та інформаційних систем, аудіо- та відеотехніки, розширення інформаційного обміну в глобальному інформаційному просторі, розвитку транснаціональної злочинності вимагає вдосконалення методики розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії. Зокрема, дослідження таких аспектів, як:

- проведення слідчих дій при розслідуванні розповсюдження порнографії через мережу Internet;
- сучасні способи вчинення даного виду кримінального правопорушення;
- розкриття діяльності організованих злочинних угруповань у сфері розповсюдження порнографії;
- фази та механізм злочинної діяльності при вчиненні злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для даного дослідження стали наукові праці таких науковців як: Т.М. Бухтіярова, І.В. Кранобрижев, В.І. Коршун, Кузьмічов В.С., Є.В. Матвієнко, В.О. Мірошниченко, Д.Г. Паляничко О.І. Соболев. Сбоміна Н.А. Хільченко С.В. та ін. Проте, слід зауважити, що дослідження методики розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії носить епізодичний характер та потребує дослідження з урахуванням сучасних тенденцій розвитку злочинності в даній сфері.

Мета статті. Метою статті є дослідження окремих аспектів методики розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток кримінального процесуального законодавства України, широке використання технічних засобів фіксації процесуальної діяльності, застосування новаторських спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень в т.ч. зумовлює розвиток та доповнення деяких аспектів методики розслідування таких злочинів, як «ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів» (ст. 301 Кримінального кодексу України [1]).

Методика розслідування злочинів, які пов'язані із розповсюдження порнографії, визначає перелік обставин які підлягають доказуванню та обумовлюють специфіку організації етапів розслідування даних видів злочинів.

До таких обставин відносяться:

- процес створення порноматеріалів, його зміст та умови;
- об'єкт злочину (предмети та продукти порнографічного характеру);
- суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину, психологічно-біологічні якості та соціальні зв'язки злочинця (наприклад, якщо злочин вчинено за участі організованої злочинної групи, то необхідно встановити злочинні зв'язки та ролі її учасників при вчиненні даного виду злочинів);
- злочинні наслідки, серед яких виділяють: ступінь реалізації злочину, матеріальні докази, які підтверджують вчинення злочину, відповідні причинно-наслідкові зв'язки, розподіл злочинних доходів та ін.

Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів має відповідні етапи – початковий та подальший етап розслідування.

На початковому етапі розслідування визначаються типові слідчі ситуації. На думку Д.Г. Паляничко при формуванні типових загальних слідчих версій при розслідуванні розповсюдження порнографічних предметів необхідно враховувати типи зв'язків і відносин між такими елементами злочину, як «подія злочину – особа злочинця», «подія злочину – особа потерпілого» та «подія злочину – предмет злочину» [4, с. 10]. До таких типових загальних слідчих версій відносяться:

- 1) має місце злочин пов'язаний із розповсюдженням порнографічних предметів;
- 2) злочинна подія має ознаки не тільки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але й ознаки інших злочинів;
- 3) злочинна подія не має ознаки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але має ознаки інших злочинів;
- 4) подія не має ознак злочину.

Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів повинно бути спрямовано на вирішення основних завдань:

- виявлення доказової інформації та доказів, їх доручення до матеріалів справи;
- вирішення питаперелік дій на ння щодо призначення експертизи;
- встановлення підозрюваних осіб;
- встановлення свідків та потерпілих осіб.

Для досягнення визначених задач слідчий, при розслідуванні злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів, здійснює розумові операції щодо планування розслідування, розробки версій, аналізу інформації, організовує і проводить гласні та негласні слідчі дії (наприклад, контрольна закупка, обшуки, проведення експертиз, огляди, візуальне спостереження, допити та ін.).

На подальшому етапі розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії слідчими вчиняються наступні дії:

- 1) дослідження доказової інформації, її перевірка;
- 2) аналіз доказів, контрдоказів, які надходять в результат проведення слідчих дій, їх фільтрація та доповнення;
- 3) залучення нових учасників до слідчо-кримінальної діяльності (експертів, спеціалістів, свідків та ін.);
- 4) розслідування нових епізодів кримінального правопорушення;
- 5) виконання поставлених завдань та перевірка усіх версій у відповідності до плану розслідування;
- 6) вирішення конфліктних ситуацій, які можуть виникнути під час слідчих дій;
- 7) розгорнуте обґрунтування відповідних процесуальних рішень (наприклад, щодо повідомлення про підозру);
- 8) прийняття відповідних остаточних рішень з кримінального провадження щодо розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії.

Важливою складовою методики розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії, виступають тактичні особливості проведення окремих типових слідчих дій, таких як: тактика проведення огляду, тактика проведення допиту, тактика проведення обшуку, призначення і проведення судових експертиз.

Тактика проведення огляду під час розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії включає в себе загальні та спеціальні тактичні прийоми. Зокрема, об'єктом огляду при розслідуванні злочинів що до розповсюдження порноматеріалів є місце розповсюдження матеріалів та продукції порнографічного характеру. При проведенні огляду важливим є виявлення за участі відповідних спеціалістів відео та аудіотехніки, накопичувачів інформації, копіювальної техніки, предметів та документів які свідчать про факт поширення порнографічної продукції, їх попередній огляд [4, с. 13].

Тактика проведення обшуку при розслідуванні злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії передбачає знання слідчим загальної технології розповсюдження порнографічної продукції, що сприятиме у кожному конкретному випадку пошуку конкретних предметів, що можуть бути речовими доказами у справі. Також, у випадку, якщо розповсюдження порнографічних матеріалів здійснювалося за допомоги комп'ютерної техніки, до обшуку слід залучати програмістів, інженерів із ремонту та експлуатації комп'ютерних систем.

Тактика проведення допиту при розслідуванні злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії передбачає головною метою допиту – встановлення механізму злочинної діяльності (а саме, системи взаємодії об'єктів матеріального світу, в ході якого виникає умисел, планується та вчиняється кримінальне правопорушення [6, с. 165]).

Складність допиту підозрюваних, потерпілих та свідків у даній категорії справ полягає у тому, що кримінальні правопорушення тим чи іншим чином можуть стосуватися інтимного життя потерпілих, потерпілі, свідки та підозрювані можуть перебувати між собою у родинних чи дружніх відносинах. Зокрема, тактика допиту неповнолітніх потерпілих зумовлює врахування їх вікових особливостей психіки, що впливає на «характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними обставин кримінального провадження» [4, с. 13].

Призначення і проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів пов'язаних із розповсюдження порнографічних матеріалів спрямовано на встановлення питання про належність предмету злочину та ознак порнографії у ньому, організаційно-технічних умов поширення порнографії тощо. Зокрема, використовуються знання в сфері:

- мистецтвознавства з метою розмежування матеріалів еротичного та порнографічного характеру;
- комп'ютерно-технічних досліджень з метою аналізу програм порнографічного характеру;
- судової сексології для дослідження девіантної сексуальної поведінки;
- психології з метою встановлення психологічних особливостей ознак порнографічної продукції.

Ряд науковців вважають за доцільне створення та розвиток такої галузі криміналістичної техніки, як судова порнографологія (Д.Г. Паляничко, В.С. Кузьмичов, С.В. Хільченко та ін.), оскільки на непрофесійному рівні складно відрізнити порнографію від матеріалів еротичного характеру. Судова порнографологія здійснює дослідження матеріалів та/або зображень з підозрою на порнографію для з'ясування їх характеру, автентичності, походження та інших факторів, які можуть бути важливими для кримінального розслідування [2] в межах діяльності спеціалізованих експертних закладів.

Зокрема, можуть бути призначені такі судові експертизи, як:

- судово-психіатрична експертиза у разі сумніві щодо психічного здоров'я підозрюваних;
- судово-психологічні та судово-медичні експертизи по відношенню до потерпілих, оскільки розповсюдження порнографічних матеріалів часто може бути пов'язане із такими кримінальними правопорушеннями, як створення порнографічних матеріалів, згвалтування, нанесення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тощо.

Тактика виїмки інформації з каналів зв'язку при розслідуванні злочинів, що пов'язаних із розповсюдженням порноматеріалів має певні специфічні риси. Зокрема, виїмка носіїв інформації та дослідження доказової інформації з комп'ютерних систем потребує певних професійних навиків та підготовки, адже порушення порядку отримання інформаційних доказів часто стає підставою для відхилення їх у суді. Зокрема, дослідження даної інформації може проводитися в органах судової експертизи, спеціалізованих підрозділах слідчих органів, науково-дослідних установах, спеціалізованих приватних компаніях, відповідних дослідницьких центрах тощо.

В ряді зарубіжних країн створено спеціалізовані підрозділи для збирання та дослідження електронних доказів. Наприклад:

- у США: Центр кіберзлочинності (CyberCrimeCenter) ФБР, Секретна служба США (UnitedStatesSecretService) та Агентство національної безпеки (NationalSecurityAgency);
- у Великій Британії: Національний кіберзлочинний центр (NationalCyberCrimeUnit);
- у Канаді: Кіберзлочинність Канади (CanadianCentreforCyberSecurity);
- в Австралії: Особливий науково-технічний підрозділ (SpecialistScientificandTechnicalDivision) та Кіберкримінальний підрозділ (CybercrimeOperations) для розслідування електронних злочинів;
- у Німеччині: Кіберкримінальний відділ (CybercrimeCompetenceCenter) Федерального кримінального агентства (Bundeskriminalamt).

В Україні реалізацію державної політики в сфері протидії кіберзлочинності здійснює Кіберполіція Національної поліції України [4].

Серед актуальних проблем виїмки інформації з комп'ютерних систем під час розслідування злочинів, що пов'язанні із розповсюдження порнографії, слід відзначити ситуацію відповідно до якої комп'ютер може бути об'єднаний з іншими локальними та/або глобальними комп'ютерними системами, що в свою чергу може призвести до передачі важливої доказової інформації на інший інформаційний носій, в т.ч. і за кордон. В такому випадку слід терміново надіслати запит до компонентних правоохоронного органу зарубіжної країни через Інтерпол.

Розповсюдження порноматеріалів через мережу Інтернет відноситься до категорії кримінальних справ, що пов'язані із комп'ютерами та комп'ютерними системами. Тому важливо під час розслідуванні даної категорії справ вживати заходи щодо збереження інформації на зовнішніх та внутрішніх носіях, дотримуватися правил виїмки інформації з комп'ютерних систем. Також слід зауважити, що відповідно до методики розслідування фактів розповсюдження порнографії вживаються особливі заходи виявлення та документування у випадку, коли такі матеріали розміщено у мережі Internet. Зокрема, розміщення порноматеріалів здійснюється на сайтах на базі платних або анонімних безкоштовних веб-серверів, проте кожний комп'ютер в мережі Internet має унікальну IP-адресу, кожний сайт – має статичний адрес і розміщений на техплощадці провайдера що надає послуги хостінгу, а поштові електронні скриньки – IP-адреси що використовуються для з'єднання з даним обліковим записом. Під час розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії, слідчий повинен сформулювати ряд запитань до відповідного провайдера з метою встановлення інформації «кому належить сайт та/або електронна поштова скринька». На думку колективу авторів «Методичних рекомендацій щодо особливостей виявлення фактів розповсюдження дитячої порнографії через мережу Інтернет та документування осіб, що виготовляють та розповсюджують порнографічну продукцію через Інтернет», для встановлення інформації кому належить сайт слід зробити запит до провайдера з наступних аспектів:

- абонентська інформація та реєстраційні дані про особу, яка отримує послуги хостінгу;
- реквізити власника сайту (телефонний номер, адреса та ін.);
- IP-адреси створення сайту та наповнення його змісту;
- інформація щодо змісту та особливостей користування сайтами [3, с. 20].

Після встановлення фізичної адреси підозрюваної особи проводяться наступні слідчі дії – обшук та виїмка носіїв інформації.

На нашу думку, обов'язковою нормою експертної та слідчої практики при розслідування злочинів, що пов'язанні із розповсюдження порнографії повинна стати створення моделі комп'ютерної системи, тобто повної копії комп'ютеру на якому розміщена доказова інформація. Це дозволить проводити відповідні дослідження не використовуючи оригінал комп'ютерної системи, що зменшить ризик втрати інформації. Зокрема, це сприятиме безпечному дослідженню трьох груп даних: наявних файлів; даних, які були знищені але можуть бути відновлені; окремих частин даних, які в повному обсязі не підлягають відновленню [3, с.29-30].

Серед негласних слідчих дій які можуть бути застосовані під час розслідування злочинів, що пов'язанні із розповсюдження порнографії можуть бути використанні наступні: відео- та аудіо контроль за особою; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження житла та приватних приміщень; візуальне спостереження; оперативна закупка та ін.

Висновки. Методика розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії, визначає перелік обставин які підлягають доказуванню та обумовлюють специфіку організації етапів розслідування даних видів злочинів.

Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів має відповідні етапи – початковий та подальший етап розслідування. На початковому етапі розслідування визначаються типові слідчі ситуації, до яких відносяться: має місце злочин пов'язаний із розповсюдженням порнографічних предметів; злочинна подія має ознаки не тільки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але й ознаки інших злочинів; злочинна подія не має ознаки злочину пов'язаного із розповсюдженням порнографічних предметів але має ознаки інших злочинів; подія не має ознак злочину.

Розслідування злочинів пов'язаних із розповсюдженням порнографічних предметів повинно бути спрямовано на вирішення основних завдань. Для досягнення яких слідчий здійснює розумові операції щодо планування розслідування, розробки версій, аналізу інформації, організовує і проводить гласні та негласні слідчі дії (наприклад, контрольна закупка, обшуки, проведення експертиз, огляди, візуальне спостереження, допити та ін.).

Важливою складовою методики розслідування злочинів, які пов'язанні із розповсюдження порнографії, виступають тактичні особливості проведення окремих типових слідчих дій, таких як: тактика проведення огляду, тактика проведення допиту, тактика проведення обшуку, призначення і проведення судових експертиз. Дослідження доказової інформації в даній категорії справ може проводитися в органах судової експертизи, спеціалізованих підрозділах слідчих органів, науково-дослідних установах, спеціалізованих приватних компаніях, відповідних дослідницьких центрах тощо.

Серед негласних слідчих дій які можуть бути застосовані під час розслідування злочинів, що пов'язанні із розповсюдження порнографії можуть бути використанні наступні: відео- та аудіо контроль за особою; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження житла та приватних приміщень; візуальне спостереження; оперативна закупка та ін.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2076> (дата звернення 30.06.23)
2. Кузьмічов В.С. Хільченко С.В. Судова порнографологія: напр ями й перспективи розвитку. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. № 148, 2003. С. 27-29.
3. Методичні рекомендації щодо особливостей виявлення фактів розповсюдження дитячої порнографії через мережу Інтернет та документування осіб, що виготовляють та розповсюджують порнографічну продукцію через Інтернет. Т.М. Бухтіярова, І.В. Кранобрижев, Є.В. Матвієнко, В.О. Мірошніченко, В.І. Коршун, О.І. Соболев. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 36 с.
4. Офіційна сторінка Кіберполіції Національна поліція України URL: <https://cyberpolice.gov.ua/>
5. Паляничко Д.Г. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією. автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 22 с.
6. Сбоміна Н.А. Механізм вчинення злочину: поняття та елементи. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. № 3. 2009. С.160-165.